

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA 2 (P2)

PUDUNGWANA 2011

MEMORANDAMO

MATSHWAO: 70

Memorandamo ona o na le maqephe a 23.

TATAISO HO BATSHWAYI:

- Maemong ao motshwayi a fumanang mohlalobuwa a arabile dipotso tse ngata ho feta palo e behilweng, motshwayi a tshwaye feela karabo ya pele.
- Haeba mohlalobuwa a arabile dipotso ka bone ba tsona dithothokisong tseo a ithutileng tsona ho Karolo ya D (ho Puo ya Tlatsetso ya Pele), motshwayi a tshwaye feela dipotso tse pedi tsa pele.
- Maemong ao mohlalobuwa a nehelaneng ka dikarabo tse pedi, ya pele e fosahetse mme ya bobedi yona e nepahetse, motshwayi a tshwaye karabo ya pele, mme a tlohele e latelang.
- Ha dikarabo di nomorilwe ka tsela e fosahetseng, motshwayi a tshwaye a ipapisitse ka memorandamo.
- Haeba mopeleto o fosahetse hoo o amang moelelo, motshwayi a fosise karabo e jwalo, empa haeba mopeleto o sa ame moelelo karabo e jwalo e tshwauwe e nepahetse.
- *Mofuta wa potso tse telele* (ya moqoqo): Ha bolelele ba moqoqo bo le ka tlase (kgutshwane) ho palo ya mantswe e behilweng, motshwayi a se behe kotlo hobane mohlalobuwa o se a ntse a ipehile boemong bo bobo. Athe haeba moqoqo o le molelele haholo, motshwayi a tshwaye ho feta moedi wa palo ya mantswe a behilweng ka mantswe a 50 (*mongolo o ngolwang ka ho takalatsa*), mme a se tswelle pele ho tshwaya karolo e latelang moo.
- *Mofuta wa dipotso tse kgutshwane*: Haeba mohlalobuwa a sa sebedisa matshwao a puo a supang qotso (di-a-bulwa-le di-kwalwa) moo a lokelang ho qotsa, motshwayi a se behe kotlo.

Tshebediso ya Puo

Sebopeho, tlhophiso ya mehopollo le nehelano e nang le neletsano e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehalo tse sebedisitsweng ka nepo temeng.

Mohlalobuwa a abelwe matshwao tjena bakeng sa puo:

- ha mohlalobuwa a sa hlahisa makgabane/dihlomo/dibetsa ho hang **(0)**, ha a abelwe letshwao ho hang bakeng sa puo
- ha mohlalobuwa a hlahisitse sehloomo/sebetsa se le seng **(1)** a abelwe letshwao le le leng **(1)** bakeng sa puo
- ha mohlalobuwa a hlahisitse dihloomo/dibetsa tse pedi **(2)** a abelwe matshwao a mabedi **(2)** bakeng sa puo
- ha mohlalobuwa a hlahisitse dihloomo/dibetsa tse thara **(3) kapa ho feta**, a abelwe matshwao a mane **(4)** bakeng sa puo.

Ha mohlalobuwa a hlahisitse makgabane a fetang a mararo (3) motshwayi a bale karabo kaofela, mme a bontshe ka letshwao (✓) dintlheng karabong yohle moo mohlalobuwa a fositseng teng motshwayi a bontshe ka letshwao (X).

Dintlha tse tadingwang	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	6	Dik. =
Puo	4	P:=

Ho elwe hloko hore nehelano e lokela ho hlalisoa sebopelohong sa moqoqo, mme sena se bolela hore nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le **selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo**. Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlalisoa ka tsela e supang kgokahano.

Ha motshwayi a se a badile nehelano ya mohlahlobuwa, a abele mohlahlobuwa matshwao. Matshwao a ajwa ka ho lekanyetsa nehelano ya mohlahlobuwa. Motshwayi o lokela ho sebedisa ruburiki e leqephele le latelang bakeng sa ho aba matshwao. Tekanyetso e etswa ka ho beha kapa ho bekga mosebetsi (nehelano) wa mohlahlobuwa ka ho o beha kgatong e itseng (kgato ya 1 ho isa kgatong ya 7) ruburiking. Kgato e nngwe le e nngwe e na le tlhaloso, mme tlhaloso e itshetlehile makgetheng a mabedi e leng dikahare le tshebediso ya puo. Motshwayi a ele hloko hore kgato eo a e kgethileng ha a lekanyetsa, tlhaloso ya yona e lokela ho tsamaellana le mosebetsi (ditaba) wa mohlahlobuwa ya lekanyetswang. Matshwao a bontshitswe qetellong ya kgato e nngwe le e nngwe. Motshwayi a ele hloko hore makgetha ana a mabedi a hokahantswe, mme a lokela ho nkuwa e le ntho e le nngwe (ho ya ka ruburiki) ho lekanyetswa moqoqo wa mohlahlobuwa.

Qetellong ha motshwayi a se a nehelana ka matshwao a sebedise senotlolo sena se latelang ho bontsha kabo ya hae ya matshwao:

Dintlha tse tadingwang	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	25	Dik. =
Sebopeho le Puo	10	S/P =
Matshwao ohle	35	

KAROLO YA A, B LE YA C: RUBRIKI YA HO LEKANYETSA MOFUTA WA POTSO E TELELE (YA MOQOQO) PALENG LE TSHWANTSHISONG – PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

Makgetha a ho lekanyetsa	Kgato ya 7 E babatsehang	Kgato ya 6 Phihlello e kgabane	Kgato ya 5 Phihlello e ntle	Kgato ya 4 Phihlello e mahareng	Kgato ya 3 Phihlello e fofo	Kgato ya 2 Karolwana feela	Kgato ya 1 Ha ho phihlello
	80%–100%	70%–79%	60%–69%	50–59%	40–49%	30–39%	0–29%
DIKAHARE: - Kutlwisiso ya potso/ sehlooho; botebo ba tshekatsheko ya taba (sehlooho), le kutlwisiso e tebileng ya sengolwa.	- Sehlooho se hlahoswa ka botebo, dintlha tsohle di utullutswe ka botlalo. - Tshekatsheko ke e babatsehang: o tshheheta ditaba tsa hae ka dintlha tsa mefuta e fapaneng ho tswa bukeng. - Tshekatsheko ya hae e paka kutlwisiso e tebileng ya potso le ya mofuta ona wa sengolwa.	- Sehlooho se hlahoswa ka bokgabane, dintlha tsohle di utullutswe ka tekano. - Tshekatsheko e hlahisitswe ka botlalo; o nehelana ka dintlha tsa mefuta e fapaneng, mme di tshhehetswa ho tswa bukeng. - Tshekatsheko ya hae e paka le ho supa kutlwisiso e kgabane ya potso le ya mofuta ona wa sengolwa.	- Sehlooho se hlahoswa ka tsela e supang kutlwisiso, mme dintlha di utullutswe hantle. - Tshekatsheko e hlahisitswe ka tsela e batlang e anetse; empa tse ding tsa dintlha di haellwa ke sefutho se hlokehang bakeng sa ho matlafatsa moelelo. - Tshekatsheko ya hae e na le bopaki bo itseng bo supang kutlwisiso ya potso le ya mofuta ona wa sengolwa.	- Sehlooho se hlahositswe ka tsela e kgotsofatsang le ha e se dintlha tsohle tse utullutsweng ka botlalo. - Tshekatsheko e hlahisitswe ka tsela e batlang e kgotsofatsa; mona le mane ho hlahisitswe dintlha tse ntle bakeng sa ho matlafatsa moelelo. - Dintlha boholo di tshheheditse le ha bopaki e se bo kgodisang hakaalo ka nako tsohle; ho bonahala a na le kutlwisiso ya motheo ya sengolwa sena.	- Ho etswa boiteko bo mahareng ba ho hlahosa sehlooho; dikarabo tsa hae ke tse tlwaelehileng feela. - Tshekatsheko e supa kutlwisiso e haellang ya potso; ditaba tsa hae ha di kgodise hakaalo; tshhetso ke e seng kae feela ho tswa sengolweng. - Tshekatsheko ya hae e na le bopaki bo supang a se na kutlwisiso ya motheo ya mofuta ona wa sengolwa mmoho le ya potso.	- Sehlooho se hlahoswa ka tsela e bontshang kutlwisiso e fokolang haholo. - Tshekatsheko e na le kgaello e kgolo; dibakeng tse ding ho na le phetapheto ya dintlha ha tse ding di tswile lekoteng. - Tshekatsheko e bontsha kutlwisiso e sa tebang; mme nqa tse ding ho na le ditlhaloso tse fosahetseng.	- Karabo ya hae e tsamaelana hanyane le potso, le ha di sa utlwisishe kapa di tswile lekoteng. - Tshekatsheko e supa boiteko bo fokolang ba ho araba potso. Dintlha tse seng kae tse nepahetseng ha di a tshhehetswa ho tswa sengolweng. - Ho entswe boiteko bo fokolang ba ho araba potso. Tse ding tse mma-lwa tse nepahetseng ha di a tshhehetswa ho tswa sengolweng.
MATSHWAO A 25	20–25	17½–19½	15–17	12½–14½	10–12	7½–9½	0–7

Makgetha a ho lekanyetsa	Kgato ya 7 E babatsehang	Kgato ya 6 Phihlello e kgabane	Kgato ya 5 Phihlello e ntle	Kgato ya 4 Phihlello e mahareng	Kgato ya 3 Phihlello e fofo	Kgato ya 2 Karolwana feela	Kgato ya 1 Ha ho phihlello
	80%–100%	70%–79%	60%–69%	50–59%	40–49%	30–39%	0–29%
<p>SEBOPEHO LE PUO: - Sebopeho, tlhophiso ya mehopolole nehelano e nang le neeletsano e momohaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehlo tse sebedisitsweng temeng.</p>	<p>- Sebopeho se totobatsa kgokahano e babatsehang; tsela eo a tshetlehang dintlha ka yona e paka kutlwisiso e tebileng ya sehlooho. - Selekela le qetelo di bopilwe ka tsela e babatsehang; ditaba di bopilwe ka bohla mme di lebisatlhahisong ya moelelo o toma mme o kgodisang. - Tshebediso ya puo, sehlo le setaele di sutsitse, mme di phehisa tlhahisong ya moelelo o nepahetseng.</p>	<p>- Sebopeho sa moqoqo ke se setle; selelekela le qetelo di hlahisitswe ka bokgabane, mme di paka kutlwisiso e anetseng. - Tshekatsheko ke e hlahisitsweng ka bokgabane, mme e tshetswa ka mabaka a utlwalang ho tswa sengolweng se botsitsweng. - Tshebediso ya puo, sehlo le setaele di loketse sepheo, mme di phehise tlhahisong ya nehelano e ntle.</p>	<p>- Sebopeho sa moqoqo se a utlwisisa; dintlha tsa hae di a dumellana. Mo-mahano e hlahella selelekeng, qetelong le dite-maneng tse itseng. - Tshekatsheko e hlahisitswe ka tsela e ntle, mme dintlha tsa hae di hlahisitswe ka tsela e utlwisisahang ho tswa sengolweng se botsitsweng. - Tshebediso ya puo, sehlo le setaele bohola di hlahella nehelanong di sebedisitswe ka tsela e nepa-hetseng.</p>	<p>- Ho na le bopaki bo seng bokae bo supang hore sebopeho sa moqoqo selatetswe ka tshwanelo; Boholo popeho ya ditemana e nepahetse. - Tshekatsheko ya hae e hlahisa kgaello e totobetseng sebopehong sa moqoqo; ho bonahala tlhalohanyo le kgokahano di haella haholo moqoqong wa hae. - Ho hlahella diphoso tse seng kae tsa puo, athe sehlo le setaele di batla di nepahetse. O haellwa ke tlhalohanyo le kgokahano.</p>	<p>- Sebopeho se bontsha diphoso tse entsweng moralong; nehelano ya dintlha ha e utlwalahale, ha e bope tlhalohanyo. Diratswana di fosahetse. - Tshekatsheko ya hae e hlahiswa ka tsela e supang kgaello, mme dintlha tsa hae ha di a behwa ka tatlano e lebisang popong ya tlhalohanyo e phethahetseng. - Diphoso tsa puo di bonahala ka bongata. Tshebediso ya sehlo le setaele ha e a etswa ho tadimilwe maikemisetso.</p>	<p>- Sebopeho ha se a ralwa ka tshwanelo, mme se nyotobetsa moelelo. Diratswana le tsona ke tse fosahetseng. - Tshekatsheko e hlahiswa ka bofokodi bo bohola. Dintlha di hlahiswa ka tsela e fokolang, mme le ditaba tsa hae ha di na tlhalohanyo ya letho. - Tshebediso ya puo le setaele di hlahella di fosahetse haholo hoo karabelo yohle e fosahalang.</p>	<p>- Ha ho bopaki ba letho bo bontshang hore moqoqo o ngotswe ho tadimilwe sebopeho. Ha ho diratswana kapa kgokahano. - Ho boima ho ka bona boiteko bo etswang ba ho araba potso tshkatshkong ya hae. Karabo ya hae ha o ke ke wa utlwisisa se hlahiswang; ha ho tlhalohanyo ya letho. - Tshebediso ya puo, sehlo le setaele, bohola ba nehelano yohle di hlahella di sebedisitswe ka tsela e fosahetseng haholo.</p>
MATSHWAO A 10	8–10	7–7½	6–6½	5–5½	4–4½	3–3½	0–2½

Qetellong ha motshwayi a se a nehelana ka matshwao, a sebedise senotlolo sena se latelang ho bontsha kabo ya hae ya matshwao:

Dintlha tse tadingwang	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	25	Dik. =
Sebopeho le Puo	10	S/P =
Matshwao ohle	35	

KAROLO YA A: PADI/NOBELE**POTSO YA 1: MAHLALE A KOPANE LEKWA – DN Katsie**

Selelekela: Mongodi o hlahisitse tikoloho e tsamaellanang/nyallanang le diketsahalo tsa pale ena tse etsahallang Transefala le Foreisitata.

A hlahise tse latelang:

- Tikoloho paleng ena ya Mahlale a kopane Lekwa, ke Foreistata le Teransefala tse arolwang ke noka ya Lekwa.
- Diketsahalo boholo di etsahalla Pimville (Teransefala) le Koppies (Foreistata).
- Bohlokwa ba noka ya Lekwa. Noka ya lekwa e bohlokwa hobane ke moedi pakeng tsa dibaka tsena tse pedi mme ebile hape ho na le diketsahalo tse etsahelletseng hona borokgong ba noka ena.

Mmele

Dintlha tse tiisang kamano pakeng tsa tikoloho le diketsahalo ke tsena:

Tikoloho ya mahaeng:

- Foreistata/Koppies ke tikoloho ya mahaeng/mapolasing moo bophelo ba teng bo iketlileng bo sa potlakang.
- Ke ka hoo Mananyetsa a neng a iphedisa ka ho tsoma le ho disa. Diketsahalo mona di re Mananyetsa o ne a tsoma, a disa a bile bapatsa ka matlalo a diphoofolo tseo a di bolaileng. Mahe ana a dinotshi ao a a rekisang, o ntse a a fumane hona ha a tsoma. Diketsahalo di amana le tikoloho.
- Ho a lengwa masimong, ho a hlaolwa.
- Diketsahalo tsa pale di re, ha Sekgukguni a fihla a batla Mananyetsa, ho itswe ka baka la botahwa, ha a sa kgona le ho ya masimong. A ke re jwale o ne a se a na le tjelete e ngata eo a e qhekelleletseng Mananyetsa.
- Tikolohong ena ya Mahaeng, ha re makale ho fumana marena a busa setjhaba.
- Ke ka hoo Mananyetsa le motswalle ba ileng ba kgona ho ya qhekanyetsa mofumahadi, ka ho re morena o ne a kolota ngaka ya hae ya Nataala, tjelete ya kalafo.
- Jwale ka ha ho se ho boletswe, Koppies, ke mahaeng kapa mapolasing, ho ntseng ho dumelwa ho badimo.
- Ho ya ka diketsahalo tsa pale, Mofumahadi le setjhaba ba ile ba ya mabitleng ho ya utlwa ha mofu morena Ramoroko a fana ka ditaelo. Ka hoo Mananyetsa le Sekgukguni ba kgona ho ba qhekanyetsa.
- Mohlomong hoja e se be ka baka la bophelo ba tikoloho ena, e ka be Mananyetsa le Sekgukguni ba sa ka ba qhekanyetsa Mofumahadi.
- Kaha mona ke mahaeng/mapolasing, metse e ne e qadikane e sa teteana jwalo ka ya makeisheneng.
- Ka lebaka la metse e sa teteanang, Mananyetsa ha a baleha o tsamaile sebaka se se lelele hoo Sekgukguni a ileng a kgona ho bona mehlala ya maoto a hae, mme a e sala morao ho mo latela.

Tikolohong ena dipalangwang tsa ditekesi ha di yo bakeng sa maeto a makgutshwane, ho sebediswa terene bakeng sa maeto a malelele. Ha baphetwa bana ba ntse lelekisana tikolohong ena, ba ne tsamaya sebaka se se lelele ho se dipalangwang tseo ba ka di sebedisang jwalo ka ha ho se ho boletswe.

- Sekgukguni o ile a sala mehlala ya maoto a Mananyetsa sebaka se selelele ho fihla a bona e kena morung.
- Le ha ba se ba qhekellane ka seeta se le seng, Sekgukguni o ile a phaola jwalo ho fihla a fumana Mananyetsa o robetse ka lengopeng moo a neng a ipatile teng. Mona ke maheng thota e ngata e namme ha e a nkuwa ke matlo a mangata jwalo ka makeisheneng.
- Mananyetsa ha a ilo batlana le Sekgukguni, o ile a ya tshwara terene seteisheneng hore a lebe Pimville Teransefala.

Tikoloho ya Ditoropong.

- Ho ya ka diketsahalo tsa pale, bophelo mona bo potlakile.
- Re bona Sekgukguni ya tswang Pimville, le leng la makeishene a Kgauteng, a betla thipa ya lepolanka eo a rerang ho ya e rekisetsa batho ba Foreistata. Dithipa di nkwa e le dibetsa/disebediswa tsa bohlokwa makeisheneng.
- Le teng re sa bona kamoo diketsahalo di dumellanang le tikoloho kateng, hobane Sekgukguni o itse o ilo qhekella 'dinku' tsa Foreisetata ka thipa eo ya lepolanka. Batho ba dulang Foreisetata ba nkuwa ba kwalehile ka baka la tikoloho eo ba phelang ho yona.
- Ha Mananyetsa a fihla seteisheneng sa Pimville, o boela a palama koloi tse hirwang (ditekesi) ho mo isa nomorong (atereseng) eo a e batlang. Koloi eo e mo theola pela heke ya jarete ya moo a tlileng. Matlo a teteane, a hlophisitswe ho ya diterata a bile a na le dinomoro. Ebile ha a ka ba le bothata ho fumana motswalle wa hae.
- Ha Mananyetsa a fihla ha Sekgukguni, ho itswe ha a yo o ha Madibelese, empa ha ba mmatla moo ho thwe o se a tsamaile a ile kaekae/ka seterateng se seng. Motho o ka kgona ho nyamela kapa ho fumaneha kapele hara motse ka baka la ho teteana ha matlo. Bona ke bophelo ba metseng ya ditropo.

Qetelo. Phethelo

Mongodi o hlalositse tikoloho ka mokgwa o sa belatseng. O kgonne le ho arola le ditlwaelo tsa bopheloho ya ka tikoloho ka nngwe. Ha a bua ka Kgauteng ho a kgodiseha hore o bua ka ntho eo a e tsebang. Le ha a bua ka dibaka tsa Foreistata le teng ho jwalo feela. Baphetwa ba phela ho ya ka ditebello tsa tikoloho ka nngwe eo ba leng ho yona.

ELA HLOKO: Sena ke tataiso feela. Motshwayi a bale karabo ya mohlahlobuwa ka hloko mme a abe matshwao ho ya ka ruburiki.

KAPA

POTSO YA 2: MAHLALE A KOPANE LEKWA – DN Katsie

2.1	Sekgukguni ✓	(1)
2.2	Ditamating (Sasolburg) ✓ le Vereeniging ✓	(2)
2.3	Borokgong ba noka ya Lekwa ✓	(1)
2.4	Ba ne ba qhekanyetsane ka bo bona (ka boleke ba lehlabathe le thipa ya lepolanka). ✓	(1)

- 2.5 • Monna a sebedise masene, bolotsana le boshodu ho iphedisa. ✓
• Monna a ka atleha mme a rua ha a itshebeletsa. ✓ (2)
- 2.6 O ne a sa batle hore mosadi a tsebe ka sena seo a ileng ho se etsa. ✓✓ (2)
- 2.7 Sekgukguni o ne a na le boikokobetso ha Mananyetsa a ne a tletse boikgomohoso e bile a tshepile bonatla. ✓✓ (2)
- 2.8 Kopanong ya pele ba ne ba thabelane, ✓✓ ha ho ya bobedi ba ile ba nkgisetsana mahafi. ✓✓ (4)
- 2.9 Hobane o ne a sa lebella hore takatso/thapelo ya hae e ka arabelwa kapele hakalo. ✓✓ (2)
- 2.10 Ke batho ba bohlale/ke batho ba sa ineheleng ho hlolwa ke mathata. ✓✓ (2)
- 2.11 2.11.1 Natala ✓ (1)
- 2.11.2 Mashome a mabedi a dikete ✓ (1)
- 2.11.3 Tlhoriso ✓ (1)
- 2.12 E, di a tsamaellana/dumellana hobane bohlale ba Mananyetsa, ya tswang Foreistata, bo kopane le bohlale ba Sekgukguni ya tswang Kgauteng. Mahlale a kopanetse Lekwa. ✓✓ (2)
- 2.13 Sekgukguni o ne a etsetswa ntho e nngwe le e nngwe ke mosadi, yena a sa etse letho/O ne a sa sebetse a sebeletswa ke mosadi/ O ne a le botswa. ✓✓ (2)
- 2.14 Ke kgohlano ya ka ntle, ✓ hobane thulano ya bona ke e totobetseng e bonwang ke bohle. ✓✓ (3)
- 2.15 Ke a mo qenehela hobane ha ho monate ho dula le monna ya sa sebetseng/E, ke a mo qenehela hobane o ne a jere boima ba ba lelapa a le mong. ✓✓ (2)
- 2.16 • Bohlale ha bo ahe ntlong e le nngwe. ✓✓ Mananyetsa ha a qeta ho qhekanyetsa Sekgukguni, o ne a nahana hore ke yena ya bohlale ho feta Sekgukguni anthe Sekgukguni le yena o ntse a le bohlale. ✓✓
• Ha o le ntate o tshwanetse ho kgwantlella lelapa la hao. Ka lebaka la malapa a tlaleng, banna bana ba ile ba tswa ho ya sella bana.
• Botsotsi ha bo lefe.
Kgetha e le nngwe feela. (4)

[35]**KAPA**

POTSO YA 3: BOSWEU BA LEHLWA – Sello Moroe**Selelekela**

Tikoloho eo mongodi a e kgethileng e tsamaellana le diketsahalo tse etsahallang ho yona. Paleng ena ya Bosweu ba Lehlwa, diketsahalo ke tsa metseng ya ditoropong, moo bophelo ba teng bo tswetseng pele. Letsumahole ke sebaka se hlabolohileng, moo batho ba teng ba phelang ho latela mekgwa ya sejwalejwale, leha ho ntse ho ipetsa ditumelo tsa setso. Dintlha tse latelang di tiisa sena:

Mmele

- Tikolohong ena bana ba iswa dikolong, ba rutwa dithuto tse kang Senyesemane le Dipalo. Metseng eo bophelo ba teng bo tswetseng pele, ho tla le matijhere ho tswa dinaheng tse ding, ho tla ruta ruta dithuto tse itseng. Ha re etse mohlala, jwalo ka titjhere Kuntiwa o ne a etswa Uganda mme a ruta Dipalo.
- Nakong ena eo diketsahalo di etsahalang ka yona mona Letsumahole, ho ne ho se ho aparwa diaparo tsa sejwalejwale, tsa feshene. Mohla mokete sekolong sa boHlomi, Hlomi o ile a ikaparela borikgwe bo bosweu, sekipa se sesehla, kepisi e ntsho le kausu tse ntsho tsa matsoho, kausu e tshweu ka otong le leng le e ntsho ka ho le leng, a bile a rwetse dieta tsa motjeko. Hloohong teng o ne a lokisitse moriri eka wa Manikro. Ho otlolla/ besa moriri ke tlwaelo ya mehla ena ya sejwalejwale. Mokateng oo wa sekolo ba ne ba etsa mefutafuta ya metjeko ya sekgowa e kang ya *American Jive* e ileng ya etswa ke Hlomi.
- Mekete e phethwa ho latela bophelo ba selwalejwale. Mokateng wa sekolong ha lokisetwa diterama, ho bina le ho etsa metlae. Athe ba lelapa le metswalle ba keteka letsatsi la Keresemese mmoho.
- Tikolohong ena ya Letsumahole ho phelwa nakong tsa sejwalejwale/ntlafatso, mmimo ho mamelwa wa sejwalejwale e seng wa mehleng ya kgale. Hlomi le Lerato ba mamela direkoto tsa mmimo wa sekgowa o buang ka tsa lerato.
- Baahi ba tikoloho ena ke badumedi. Ka Sontaha ho uwa kerekeng. Leha ho le jwalo, ho ntse ho dumelwa methokgong ya Sesotho. Sena se bonahala moo Firi a ileng a ya ngakeng e bitswang Mmadito, e neng e mo sebetsa hore Lerato a mo rate. Hlomi o bile le pelaelo mme a etsa dipatlisiso a ba a ba kgaoletsa ba ntse ba etsa ketso tseo tsa bona.
- Kaha tikoloho eo re e bopetsweng e le ya mehleng ena ya tswelopele, ha re tshoswe ke ho bona Homi a sebedisa sehatisamantswe ka sepheo sa ho ba le bopaki, ba seo a se utlwieng se etsahala dipakeng tsa Mmadito le Firi.
- Ha ho tluwa tabeng tsa marato le teng re bona hantle bophelo ba dibakeng/metseng e tswetseng pele, ya mehleng ya sejwalejwale. Batswadi ba bua le bana ba bona ka ditaba tsa marato. Lerato o se a bolella Hlomi hore mmae o lakatsa ho mmona. Ha Hlomi a fihla ha habo Lerato, mme wa Lerato o itsebisa yena a se a bile a mmitsa 'ntjhanyana'. O ba etsetsa senomaphodi le dikuku. Sena e bile sesupo sa hore o amohetswe lapeng leo.
- Le teng ha Lerato le Hlomi ba lwana ka baka la Firi, Hlomi o ya ho mme wa Lerato meokgo e tletse ka mahlong. Ka bomadimabe o hlolehile ho hlalosa lebaka la ho hlonama hoo ha hae, empa a qetella a arabile feela ka ho re: "Ke Lerato".
- Hona tikolohong ena ke moo re bonang bahlankana le barwetsana ba tjhakelana batswadi ba le teng lapeng. Mma Lerato o ile a memela Hlomi dijong tsa mantsiboya. Batswadi ba Lerato ba etsetsa Hlomi mofao, ba ba ba mo felehetsa ho ya boemelong ba ditekesi.

- Ho se ho boletswe hore tikoloho ke ya mehleng ya kajeno ya tswelopele. Ha Lerato a hlokomela hore o mmeleng, ntatae o bolella Hlomi hore ha e sa le moshanyana, empa e se e le monna mme o lokela ho ba le boikarabelo.

Phethelo/Qetelo

Tsela eo mongodi a hlasisitseng ditaba ka yona tikolohong ya pale ena, e etsa hore diketsahalo di dumellane le tikoloho eo a e bopetseng babadi ba hae. Diketsahalo tsohle tse paleng ena di nyallana le tikoloho, eo baphetwang ba phelang ho yona e leng ya metseng ya sekwalelwale moo bophelo bo potlakileng.

ELA HLOKO: Sena ke tataiso feela. Motshwayi a bale karabo ya mohlahlobuwa ka hloko mme a abe matshwao ho ya ka ruburiki.

[35]

KAPA

POTSO YA 4: **BOSWEU BA LEHLWA – Sello Moroe**

- 4.1 Morwesi, √ o ne a bua le Hlomi √ (2)
- 4.2 Morwesi o ile a mo otl'a ka sekwahelo sa pitsa phatleng a ba le leqeba leo. √ (1)
- 4.3 Ba lwanela dijo/dijo √√ (2)
- 4.4 Diau √ (1)
- 4.5 O ne a touta ka hore o tla tshwasa jwang kgarebe eo a neng a e rata. √√ (2)
- 4.6 Diketsahalo tsa pale ke tsa mehleng ena:
Hlomi o itokisa ka mokgwa o kgahlang bakeng sa mokete wa sekolo. √
Hlomi o etela Lerato, ba mamela mmimo wa marato o letswang ka direktoto. √
Mma Lerato o memela Hlomi dijong tsa motsheare. √
Ntata Lerato o fa Hlomi le Lerato koloi ho ya mabenkeleng.
Tse pedi tharo feela. (3)
- 4.7 Ha ho a ka ha eba bonolo. Tshiu le Firi ba ile ba mo sitisa ho mo fumana. √√ (2)
- 4.8 Le emela Lerato. √√ (2)
- 4.9 B/Dineo √ (1)
- 4.10 - Ke ne ke tla dumela hobane ke mo rata. √√
- Ke ne ke tla hana hobane a ile a ya kgarebeng e nngwe a ntlohela ke ntse ke mo rata. (2)
- Kgetha e le nngwe feela**
- 4.11 A/Ba ile ba nyalana √ (1)
- 4.12 D/Hlomi le Dineo √ (1)

- 4.13
- Ke motho ya bonolo: √√ ha a ka a nyahlatsa Hlomi le ha Firi a ile a sebedisa methokgo. Mohla a kopanang le Hlomi ha habo o ile a ba bonolo a ba a kopa tshwarelo. √√
  - O na le lerato la nnete: o ile a mema Hlomi ho tla keteka le bona letsatsi la Keresemese ka sepheo sa ho mo tsebisa ho bomotswalae. √√
- ELA HLOKO: Karabo e le nngwe feela mme ho elwe hloko dikarabo tse ding tsa bahlahlobuwa.** (4)
- 4.14 Kgothlano e ka ntle. √√ (2)
- 4.15 Mophetwa wa sehlooho e leng Hlomi, o qetelletse a ikgapitse/nyetse Lerato a hlotse Tshiu le Firi. √√ (2)
- 4.16 Firi o ile a tshwarwa a iswa tjhankaneng. √
Ha ke ne ke le Lerato pheletso ena ya Firi e ne e tla nkutlwisa bohloko hobane o tshwere ka baka la hore o ne a nthata.
Ke ne ke tla thaba hobane o ne a tlisitse pherekano bophelong ba ka. √√
Kgetha e le nngwe feela.
Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe hloko. (3)
- 4.17 Mongodi o re ruta hore mamello e tswala katleho. √√
Dineo o ile a mamella mme qetelong a fumana monna wa ditoro tsa hae e leng Hlomi. √√

E bile nako e telele Dineo a rata Hlomi eo pelo ya hae e neng e le ho Lerato. Qetellong Dineo e se e le mofumahadi wa Hlomi, ya neng a sa mo tsotelle hakaalo. √√

Mongodi o re ruta hore bophelong motho o a fetoha, bobbe bo fetoha botle le hore batho ba a tshwarelana ha ba ile ba utlwisana bohloko. √√
Tse pedi feela. (4)

[35]

KAPA**POTSO YA 5: SEHLEKEHLEKE SA DEIDRO – VT Masima****Tlhekelo/Selelekela**

Paleng ena sebaka seo diketsahalo di etsahallang ho sona, ke metse/ditoropo tse fapaneng tsa dinaha tsa boiqapelo tsa Afrika e Borwa. Dinaha tseo ke tse kang, Namibiya, Botswana, Bosothonia le Swatinia. Tsona di akga makeishene le metse ya mahae ka hare.

Mmele

- Ho latela pale, ntlokgolo ya diketsahalo lehlakoreng la sepolesa e Afrikania. Ofisi ya moatemirale Makhanda (Zero), mookamedi wa dihlwela e hona mona Afrikania. Dihlwela/bafuputsi bohle ba kang Chikano le Paliya, ba laolwa ho tswa ofising yona ena.

E meng ya mehlala e fapaneng ya kamoo tikoloho e dumellanang le diketsahalo kateng:

- Sehlekehleke sa Deidro ke sebaka se patehileng hole le motse/toropo. Ke sebaka se sa tsotellweng hakalo ke batho. Dinokwane tse ipitsang Bana ba Phiri, di thabela maemo ana a sona mme di sebeletsa mesebetsi ya bonokwane ho sona. Dikopano tsa bona tseo ba etsang eka ke tsa kereke, di tshwarelwa hona mona. Ena ke yona ntlokgolo ya mobishopo Biala moetapele wa bona.
- Tihapikepe e bitswang Thakadi e kwetetswe ya ba ya patwa hona sehlekehlekeng sena. Dihlwela tsa mmuso di e batla bosiu le motsheare empa ha di e fumane. Tikoloho ena eo e patuweng ho yona, ke e kgotjhelletsaneng mona sehlekehlekeng. Le teng e bolokuwe sebakeng se tshabehang se nang le mafikahadi a matsho, a etsang hore ho se be bobebe hore e bonwe kaha e patuwe metsing. Ntle ho moo, sebaka sena ke se lebetsweng ka thata ke mahlhana a bona Bana ba Phiri.
- Mopresidente Monnafeela wa Bosothonia o kwetelwa ke bona Bana ba Phiri. O kwetelwa a le hoteleng ya Rondalia. Rondalia ke sebaka se setle ho thuseng Bana ba Phiri ho phetha morero ona. Phirimaneng eo ho ne ho ketekwa ke batlotlehi mme ho sa dumellwe mang le mang feela ho ba moketeng oo. Mahlahana a Bana ba Phiri a ikgakantse jwalo ka baqhatsetsi ba batlotlehi mme a mo nyanyeletsa sethethefatsi se robatsang senong sa hae. Hotele ena, e na le tonoro ya sephiri, e tsamayang ka tlasa lefatse, e tswelang ka kamoreng eo mopresidente a robatseng ka ho yona. Tonoro ena ha e tsejwe ke bohle hobane ke motjha wa tshohanyetso, oo mopresidente a lokelang ho pholoswa ka wona nakong ya tlokotsi. Feela bana ba Phiri eo taba ba a e tseba, e bile ba e sebedisa ho mo kwetela.
- Chikano o rongwa bohlwela kwana Botswana. Feela o lokela ho pota Namibia e le ho pata mehlala. Teng o fihlela hoteleng ya Riwenzonia. Sebaka sena se loketse mosebetsi oo wa hae wa bohlwela. O iphihlela jwalo ka moeti e mong le e mong ho se motho ya mmelaellang. Hona moo hoteleng, ho teng lehlhana le leng la Zero (mookamedi wa Chikano) le bitswang Amanda Zamiya. Amanda ke sehhlwela se sebetsang hoteleng jwalo ka basebetsi bohle. Boteng ba hae moo, bo nolofatsa merero ya Zero mme Chikano o fumana tseo a lokelang ho ya di sebedisa Botswana.
- Amanda ke letswallwa la hona mona Namibia. Dibaka tse fapaneng o di tseba haholo. Jwalo ka Chikano, le yena o bonahala a se a nkehile. Ka lebaka lena o memela Chikano ha hae, Oshakati motseng o bitswang Isolo. Sepheo sa hae e ne e le ho mo hulela lerabeng la Bana ba Phiri, ba neng ba rerile ho ya mo fenetha. Ka hoo o mo tlosa hoteleng, o mo isa sebakeng seo ho tla ba bobebe hore a romelwe badimong ho sona. Sebakeng sena Chikano o ne a tla dieha ho fumana thuso ya kapele. Ke hona mona moo Chikano a ileng a phonyoha tlaselo eo empa Amanda yena a bolawa.
- Sepheo se seng se seholo sa Zero sa hore Chikano a pote Namibia pele a ya Botswana, e ne e le sa hore dinaha tsena tse pedi di atamelane. Hape ha Chikano a ne a kena Botswana a tswa Namibia, o ne a ke ke a belaelwa mme o ne a tla kena jwalo ka baeti bohle ebe o phetha tsa thomo ya hae habonolo.
- Kutlwisiso e ne e le hore mona Botswana, a ke ke a fumana mathata hobane o ne a tla thuswa ke moborikadiri Ramaqidi. Ramaqiti o ne a tseba Botswana le metse/ditoropo tsa yona hantle hobane a ne a sebetsa sesoleng naheng ena. Hoteleng eo Chikano a neng a dulang ho yona, o ne a makatswa ke taba ya hore ka mehla ha a fihla ho tswa fuputsa, Ramaqiti o ne a mo letsetsa. Athe ha a tsebe

hore Ramaqiti o mehlaleng ya hae. Ka baka la ho tseba tulo eno, Ramaqiti o ne a behile dihlwela hohle ho disa metsamao ya hae.

- Ka le leng Chikano o a nyenyelepa o ya motseng wa Kweneng, ho ya batlana le moruti Sam Zamiya. O fumana hore Kweneng ke motse wa mahaeng, o thoko le ditoropo. Bophelo ba teng ke bo iketlileng ba batho ba kgotso. Teng mono o fuma kereke ya St Paul Mission. Kereke ena ke ya baitlami ba thusang setjhaba ka melemo e mengata. O fumana moruti Sam Zamiya (kgaitsedi ya Amanda) hona mona. Feela Chikano o lemoha hore baruti le baitlami ba kereke ena, ke Bana ba Phiri. Ba ipatile ka kereke ho etsa mesebetsi ya bona ya lefifi. Sebaka sena sa Kweneng le sona, se a ba dumella hobane se hole le ditoropo ebile le batho ba teng ha ba lemohe letho.

Phethelo

- Thabatshweu motsemoholo wa Afrika, ke motse wa tswelopele ya mehleng ya kajeno. Motseng ona ho na le diofising tsa koranta ya SETJHABA mmoho le tsa Radio Afrika. Bana ba Phiri ba sebedisa monyetla ona wa koranta le radio. Ba letsetsa mohlophi wa koranta Mong. Khumalo ho mo tsebisa hore ke bona ba kwetetseng mopresident Monnafeela mmoho le Thakadi, tlhapikepe ya nyutleleha. Ba mo eletsa ho fetsetsa molaetsa ona ho baokamedi ba naha.
- Ka mora nakwana ba mo romella bopaki ba seo ba se boletseng. Ba mo romella vidio e bontshang Thakadi le yena Monnafeela a dutse dijong, a ipheletse hantle. Ba beha dipheho tseo ba tla lokolla Monnafeela le Thakadi ka tsona.
- Kaha tikoloho eo mongodi a e bopetseng babadi, e ama dinaha tse fapaneng tsa Afrika e Borwa, ha ho makatse he ho bona Bana ba Phiri, ba laela hore molaetsa wa dipheho tsa bona o phatlalatswe dinaheng tsohle tsa Afrika e Borwa.
- Qetellong dinaha tsohle tsa Afrika e Borwa di ikobela dipheho tsa Bana ba Phiri. Di ntsha bokgothokgotho ba tjelete mmoho le sefofane seo dikebekwa tsena, di tla phonyoha ka sona. Sefofane le tjelete di romelwa Afrika ho latela taelo ya Bana ba Phiri.

ELA HLOKO: Sena ke tataiso feela. Motshwayi a bale karabo ya mohlalobuwa ka hloko mme a abe matshwao ho ya ka ruburiki.

[35]

KAPA

POTSO YA 6: *SEHLEKEHLEKE SA DEIDRO – VT Masima*

Dikarabo

- 6.1 Amanda Zamiya. ✓ (1)
- 6.2 E ile a hloka hla e thunngwa ke mahlahana a Bana ba Phiri, e hloka hla Isolo/Oshakati. ✓✓ (2)
- 6.3 Sebaka seo e ne e le sekiri sa dikgomo, se neng se kgantshitswe ka lebonenyana le neng le ka nna la tima neng kapa neng. ✓✓ (2)
- 6.4 O ne a batla ho kopana le moruti Sam Zamiya. ✓ (1)
- 6.5 La ho bopa letsoho le etsisa katse e batlang ho ngwapa ✓ (1)

- 6.6 - Ba sebete
- Ba bohlale
- Ba a latella/ ba sala ntho morao ho fihlela ba ikgotsofaditse. √√
Tse pedi feela. (4)
- 6.7 - Thakadi tlhapikepe ya nyutleleyha ha e so fumanwe. √
- Phenetho ya mopresidente wa Botswana, Gaofetoge. √
- Ho nyamela ha Thakadi le polao ya Gaofetoge, ho bonahala e le ketso tse tsamaellanang. √
- Chikano o tlameha ho fuputsa hore Bana ba Phiri ke bomang le hore ba dula kae.
Tse tharo feela. (3)
- 6.8 E, re tla be re nepa hobane jwalo ka motho e mong le e mong, re bontshwa mahlakore a mabedi a hae. Lehlakore la matla le la bofokodi. Lehlakore la matla le bontshwa ke kamoo a leng sebete kateng mme a bile a itelletse mosebetsi wa hae. Hara boitelo boo, o ntse a na le bofokdi ba ho shebana le dikgarebe ka nako ya mosebetsi. √√ (2)
- 6.9 Tsa mehleng ya kajeno ya tswelopele/ya thekenoloji. √
- Pusanong ya bona ba buisane ka tlhapikepe ya nyutleleya e nyametseng.
- Ho thwe le disatalaete di hloleha ho fumana hore tlhapikepe eo e hokae.
- Ramaqiti o tsebisa Chikano hore ho thwe le tshebediso ya helikopotara, ha e a thusa ka letho patlong ya tlhapikepe eo.
- Ramaqiti o ile a sebedisa mohala ho buisana le Zero ka tsa tshebetso ya Chikano moo Botswana. √√
E le nngwe feela. (3)
- 6.10 Ke kgohlano ya ka ntle. √√ (2)
- 6.11 6.11.1 Ke nnete √ hobane Ramaqiti o ile a re ke yena, ya ileng a mo susumelletsa ho kena mokgatlong wa dinokokwane wa Bana ba Phiri. √ (2)
- 6.11.2 Ke mafosi √ hobane nakong eo Chikano a neng a re o ipuella ho yena, Amanda o ile a mo tsebisa hore le yena ke Lengau. √ (2)
- 6.12 C/Ramaqiti √ (1)
- 6.13 O ne a batla ho bona hore e be Chikano o tseba ho le hokae ka Bana ba Phiri √√ (2)
- 6.14 Ke mohopolo wa hae feela hobane hona mona paleng, ho na le batho ba kang Zero; monghadi Khumalo jj ba neng ba phela bophelo ba botho e seng ba bophofofo. √√ (2)
- 6.15 Ho ile ha eketsa bothata hodima bo neng bo se bo ntse bo le teng. Zerone a tlameha ho ekeletsa mahlahana a hae mosebetsi. Hape ho ne ho ba hloka ho nahana ka thata ho fumana tharollo. √√ (2)

- 6.16 Ke qeto ya ho siha Sister Ruth (Dirisang kgaitsemi ya hae) ha ne a baleha baleha. ✓ Ke ne ke tla utlwa bohloko haholo/ke tla phoqahala hobane ke ne nka thabela ho phonyoha teronko kapa lefu ke na le kgaitsemi ya ka. ✓ ✓

(3)
[35]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 35****KAROLO YA B: TSHWANTSHISO/TERAMA****POTSO YA 7: SEFI – DJ Nkutha****Selelekela**

- Tshwantshisong ena re fumana kgohlano ya ka ntle. Diketsahalo tsa yona di totobatsa kgohlano e pakeng tsa Tiisetso le Nkepe, Mmatiiisetso le Mmankepe, Mmatiiisetso le Raboditse, Raboditse le Motaung le motaung le Mmatshela.
- Sesosa sa kgohlano ena ho bonahala e le lefufa kapa mona. Mona o tswalwang ke katleho ya Tiisetso sehlopheng sa leshome.
- Lelapa la habo le rerile ho mo isa yunivesiting.

Mmele

- Katleho eo Tiisetso a e fihlelletseng, ha e a fihlellwa ke bohle. Ka lehlakoreng le leng, re kopana le Nkepe ya hlolehileng ho atleha sehlopheng sona seo sa leshome. Pelo ya hae e bohloko o qetwa ke mona le lefufa. Ha se Nkepe feela ya jewang ke mona ona. Batswadi ba hae le bona ba teng roleng lena la dikatse. Batswadi ba Nkepe ba loha leano la ho senya morero ona wa lapa la Motaung wa ho isa Tiisetso yunivesiting.

Tse ding tsa diketsahalo tse pakang kgohlano ena ya ka ntle paleng ena ke tsena:

- Nkepe ha a lemoha hore lebitso la hae ha le hlahe koranteng ya diphetho, o amoha Tiisetso koranta eo mme Tiisetso o lokela ho ithekela ya hae.
- Qabang ena e totiswa ke ha Nkepe a re, Tiisetso o ne a ntse a lokela ho pasa hobane o utlwana le batshwayi.
- Tiisetso le yena o ikarabela ka ho re Nkepe o ne a ke ke a pasa hobane o ne a shebane le marato, a matha le bakganni ba bang ba ditekesi ho feta mosebetsi wa sekolo.
- Qabang ena e fetela batswading. Mmankepe ha a utlwa hore Nkepe o feitse mme Tiisetso yena o pasitse, o eletsa Mmatiiisetso ka ho re a se le bale hore bana ba a phoqa ha ba fihla diyunivesiting. Taba ena e mo qabanya hampe le Mmatiiisetso.
- Kgohlano ha e felle moo feela. Le habo Nkepe e a tsoha hobane ntatae Raboditse, o qabana le mmae ka baka la boitshwaro ba Nkepe. Raboditse o re moradia o ne a tietse masawana a marato ho feta sekolo.
- Leha ho le jwalo Raboditse le Mmankepe ba tjheha sefi, se tla nyopisa morero wa lapa la Motaung wa ho isa tiisetso yunivesiting.
- Raboditse o qabanya Motaung le lelapa la hae ka ho mo ruta jwala.
- O boela a mo ruta hore mosadi o phediswa ka thupa. Motaung ha a se a hleutse o phethisa thuto ya titjhere ya hae Raboditse.
- Raboditse o boela a mo nehella ka mosadi wa jwaleng, Mmatshela.
- Sefi se a pitla mme Motaung o ngala lelapa, o se a itulela ha Mmatshela.
- Mmatiiisetso o qabana le Raboditse ka hore o kgelositse monna wa hae.

Qetelo

Sefi sa Raboditse se pitlile. Motaung o ka hara qhafutso mme kgohlalo e lokela ho ho fihla bokgutlong.

- Motaung ha a sa itlhokomela hoba ho utlwahala hore le metsi o se a tshabana le ona.
- Nkgong ya jwala o se a inehetse hoo a seng a na le ho theohela a bo futse.
- Boemo bona ba ditaba ha bo thabise Mmatshela feela ha ho seo a tla se etsa hobane yena o thabetse teke feela.
- Motaung o a lelekwa mosebetsing mme Mmatshela le yena o mo kenya tseleng.
- Ho sa le jwalo mapolesa a a fihla o a tshwarwa. O tshwarelwa ho leka ho beta Mmankepe.

ELA HLOKO: Sena ke tataiso feela. Motshwayi a bale karabo ya mohlahlobuwa ka hloko mme a abe matshwao ho ya ka ruburiki.

[35]**POTSO YA 8: SEFI – DJ Nkutha**

- 8.1 Tselakgopo. ✓ (1)
- 8.2 Raboditse. ✓ (1)
- 8.3 Tiisetso o bona moo torong, ntatae Khathatso Motaung a tshellwa tjhefu dijong mme ha seo se ka fela sa phethahala, morero wa hae wa ho ntshetsa dithuto tsa hae pele o ka nyopa/ Ha ntatae a ka bolawa jwalo ka moo torong, a ke ke a hlola a ya yunivesithing.
E le nngwe. ✓✓ (2)
- 8.4 Lefufa/mona ha Tiisetso a atlehile mme a iswa yunivesithing. ✓ (1)
- 8.5 E ile ya fela ya phethahala, hobane Khathatso o ile a tshellwa setlhare jwaleng hore Mmatshela a ikgapela yena. ✓✓ (2)
- 8.6 - Mmatiiisetso ha se motho ya emelang masawana athe Mmankepe yena o tletse bosawana.
- Mmankepe ke motho ya lefufa, ya mona, Mmatiiisetso yena o tletse learo.
- Mmankepe ke lehehle le sa duleng ha lona, Mmatiiisetso yena ha se motho wa ditaba ebile o itulela ha hae. ✓✓ (2)
- E le nngwe feela.**
- 8.7 - Raboditse o ile a ruta Motaung ho nwa jwala. ✓
- A boela a mo ruta hore mosadi o a shapuwa. ✓
- Raboditse a phethela ka ho mo dihela sefing sa ho ratana le Mmatshela. ✓
- Motaung a lebala ka lapa la hae a dula ha Mmatshela eo.
- Qetellong Motaung a lelekwa mosebetsing mme le Mmatshela le yena a mo leleka.
- A fella tjhankaneng ka qoso ya hore o lekile ho beta Mmankepe. (3)
- Tse tharo feela.**
- 8.8 C Motaung o lelekwa mosebetsing mme Mmatshela le yena o mo leleka ha hae. ✓✓ (2)

- 8.9 Boipuiso. √ Mongodi o hlahisetsa babadi dintho tse mehopolong ya Tiisetso √√ (3)
- 8.10 E, ho jwalo.
- O ile a re Tiisetso o pasitse hobane a ne a utlwana le batshwayi empa ho se jwalo. √ **KAPA**
- Ha ntatae a re o feidisitse ke marato a bosawana, o ile a re yena ha a ratane empa a hloleha ho araba, ha ntatae a mmontsha bopaki ba senepe. √
E le nngwe feela. (2)
- 8.11 Ke ya hore Motaung a lelekwe ke Mmatshela ha a le mathateng a ho fellwa ke mosebetsi. O ile a ikwahlanya, a ikutlwela bohloko empa ho se ho se na thuso. √√ (2)
- 8.12 Khathatso Motaung √ hobane diketsahalo tsa terama di itshetlehile ka yena mmoho le lelapa la hae/ke yena molwantshuwa ya tjamelaneng le mathata ao a tlamehang ho a hlola kapa a mo hlole. √√ (3)
- 8.13 D/ Dipuo le diketso tsa dibapadi, di senola semelo sa tsona. √ (1)
- Dipuo tsa Mmankepe ha Tiisetso a pasitse wa hae ngwana a feitse, di mo pakile e le motho ya mona hobane o ile a re Mmatiiisetso a tsebe hore bana ha ba isitse dikolong tse phahameng ba a senyeha.
- Diketso tsa Raboditse tsa ho ruta Motaung jwala di bontsha hantle hore o kgopo. √
- O boela a mo ruta ho shapa mosadi – o kgopo/ o lefufa, Mmatshela o bontsha lonya le sehloho sa hae ka ho tahisa Motaung hore a robale le yena, a nto qhala lapa la hae.
- Dipuo tsa Mmatshela di a bontsha hore ke motho ya sa reng letho ka e mong. O itjhebile boyena feela jj.
E le nngwe feela. (1)
- 8.14 E, hobane diketso tsohle tsa dibapadi di etsahalla metseng ya mahaeng, le teng e seng a kgale hobane ho ana ho se ho na le ditekesi tseo ho etwang ka tsona ebile hape ho buuwa ka difeme. √√ (2)
- 8.15 Ke ya masetladibete. √ E fella sebapadi sa sehlooho se wetswe ke koduwa, se qhafutsa ka hara mathata √√ (3)
- 8.16 - E re lemosa hore Mmatshela ke motho wa boitshwaro bo hlephileng.
- E re lemosa hore ka nako e nngwe ho tshepa motswalle ho ka dihela motho tebetebeng ya mathata. √√ (2)
- 8.17 Ke mo tenehela hobane o tena a shapuwa, ka lebaka la ho dula a tjhakiswa ke leleme a sa hlokomele lapa la hae. √√
KAPA
Ke mo genehele hobane Raboditse o a mo hlokefetsa e bile o hatikela ditokelo tsa hae/ hobane o mo tlontlolla pela ngwana hae, Nkepe. √√
E le nngwe feela (2)

[35]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 35

KAROLO YA C: PALEKGUTSHWE**POTSO YA 9: MODIA – MK Mofihli le ba bang: Moiketsi ha a llelwe****Selelekela.**

Palekgutshwe ena ya Moiketsi ha a llelwe, e kgaba ka kgohlano ya kantle. Sesosa sa kgohlano ena ke meharo ya ho iphumanela naha e ngata.

Mmele

Mona re fumana mehlala e mengatanyana e qaqisang sesosa le kgolo ya kgohlano ena ya kantle.

- Dinonyana tsohle tsa lefatshe di ne di arotswe ka mefuta ya tsona mme di bile di na le dinaha/dibaka tseo di phelang ho tsona. Naha e ne e sa kopanelwa ke dinonyana tsohle. Naha ena e ntle, ke sona sesosa sa kgohlano palekgutshweng ena.
- Kgohlano e hlahella ha morena wa matlaka a batla ho atisa mmuso wa hae.
- O ne a re morena wa manong o se a mo siile hole ka taba tsa puso. Ho fihlella sepheo sena sa hae, o ile a rera ho futuhela mahodi hore a nke naha ya ona ka dikgoka. O fetse a futuha a fihla a rinya a siha mehau feela a nka naha eo.
- A boela a ikemisetsa ho nka hape ka dikgoka naha ya mafokotsane, matshwanafike le maeba. Ntweng eo dinonyana tsena di ile tsa hlolwa ke matlaka mme mmuso jwale ya eba wa matlaka. Morena wa matlaka a rena.
- Puso ena ya matlaka ha e a ka ya thabisa dinong tse ding tse kang, manong, dintsu le makgwaba. Nong tsena tsa bona hore matlaka a se a ikabile haholo ho feta tsona. Tsa rera ho theoha dithabeng ho ya rinya dinonyana tseo di tla kopana le tsona tse pusong ya matlaka. Jwale dinonyana tsa hloriswa tsa phela habohloko ho ya pele.
- Tlhoriso ena ya dinonyana ke dinong, ya ruta dinonyana ho itwanela ho dinong. Ka tsela ena kgohlano ena ya tota. Mahodi le dinonyana tse ding tsa ipopa ngatanangwe ho ithehela mmuso le ho ipehela morena wa tsona. Tsa itseka tsa emella thoko ho phetha morero wa tsona.
- Ha mahodi le dinonyana tse ding di se di ipehetse morena wa tsona, eo e leng lehodi, ho ile ha qaleha kgohlano e ntjha. Lefokotsane o ne a qosa mmusi wa bona ka hore o na le diphoso tse ngata haholo. O ne a lla ka hore mmusi o kentse bana ba masea makgotleng. Hape a lla ka hore ha mmusi a kgetha matona a hae, o behelletse bana ba boLefokotsane ka thoko. Ntlheng ena Leqophe o ne a hanana le Lefokotsane a buella mmusi. Taba ena e ne e hlile e dukile kgotso pakeng tsa bona. Le hona pusong ena ya mahodi kgotso ha e a ka ya hla ya lala. Kgohlano e ne e ntse e tswela pele. Dinonyana tse ding di ne di tletleba jwalo ka Lefokotsane. Di re tsona ha di shejwe ke ba pusong. Di bile di lla ka hore mahodi a se a ikgantsha, a ikuketse hodimo, ebile ha a sa di sheba. Feela dinonyana tsena tse ding di ne di sitiswa ke Leqophe ya neng a buella mahodi a pusong.

Phethelo

- Leqophe ya neng a qabana le mafokotsane (bana babo) le nonyana tse ding, ka baka la ho buella mahodi a pusong, o ile a sokollwa ke bana babo le dinonyana tse ding mme a bona dintho jwalo tsona. A qala ho dumellana le tsona. Yaba Leqophe o tlohela ho buella mahodi, o ithuta ho inahanela hore a se nahanelwe ke mahodi.

ELA HLOKO: Sena ke tataiso feela. Motshwayi a bale karabo ya mohlalobuwa ka hloko mme a abe matshwao ho ya ka ruburiki**[35]**

POTSO YA 10: MODIA – MK Mofihli le ba bang

- 10.1 Dikantorong tsa motse moo ho nang le morusu. ✓ (1)
- 10.2 Ho tla bona sesosa sa morusu o neng o le moo. ✓ (1)
- 10.3 O ne a ipatile ka ho e nngwe ya dikantoro. ✓ (1)
- 10.4 O ne a ipatile, a nahana hore ba bakang morusu ba ka tshwana ba mo ntsha kotsi. ✓ (1)
- 10.5 Ke Tatolo. Ka nako tsohle Tatolo o ne a nka ditaba a di isa ho mookamedi. ✓✓ (2)
- 10.6 Ba ne ba tletleba ka tshwaro e mpe. ✓ (1)
- 10.7
- Ba tlo sireletsa mookamedi ✓
  - Ba tlo sireletsa moaho oo baipelaetsi ba neng ba se ba o kurutletsa ka majwe ✓
  - Ba tlo sireletsa batho ba neng ba sa kena boipelaetsong boo. ✓ (3)
- 10.8 Tikoloho ke ya metse ya ditoropong hobane re bona tse latelang:
- Ho na le dithavene moo boRalehlatsa ba neng ba itlosa bodutu teng.
  - Mookamedi o ne a sebeletsa dikantorong tse ahuweng ka tsela ya sekwalejwale.
  - Ho na le mekhukhu moo Ralehlatsa a neng a se a dula teng. ✓✓ (2)
- E le nngwe feela.**
- 10.9 Pele Ralehlatsa e ne e le modulasetulo, a hlontjhwa empa moraorao tjena e ne e se e le sekatana se dulang mokhukung se sa hlomphuweng ke motho. ✓✓ (2)
- 10.10 Sehlooho sena se bonahala se sa tsamaelane le dikahare, hobane ha ho na moo ho pheisanwang ka hore molato ke wa mang. ✓✓ (2)
- 10.11 O ne a lwana le maemo a mabe a ditaba tse bohloko mosebetsing wa hae mme a batla ho a hlola. ✓✓ (2)
- 10.12
- 10.12.1 Modulasetulo ✓ (1)
- 10.12.2 Ralehlatsa ✓ (1)
- 10.12.3 Makgoba ✓ (1)
- 10.13 - E mo senola e le motho ya sa tshepahaleng kaha o fana ka karabo tseo e seng tsona. ✓✓
- E le motho ya hlokang boikarabelo.
Ela hloko: E le nngwe feela. (2)
- 10.14 Kgohlano ya ka hare. ✓✓ (2)

- 10.15 Ho fihla ha bona ha ho a thusa hobane dintho di ile tsa mpefala le ho feta. √√ (2)
- 10.16 E ke nnete hobane ha monga thavene a ba kgalema, ba a mo mamela empa mookamedi ba a mo tella. √√ (2)
- 10.17 Ha ke mo utlwele bohloko hobane moiketsi ha a llelwe. √√ (2)
- 10.18
- Bophelo bo tshwana le lebidi, bo fetofetoha ka ho panya ha leihlo. √√
  - Bophelo ba Ralehlatsa bo ile ba fetoha ka ho panya ha leihlo, Ha Ralehlatsa a sa sebetsa o ne a tella a le makoko. A na le metswalle e mengata, eo itseng ha a se a le mathateng ya mo siya a le mong. √√ (4)
- [35]**

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 35

KAROLO YA D: DITHOTHOKISO

POTSO 11

FATSHENG LENA – PM Ramathe

- 11.1 bokgopo, √ bora, √ lonya, ditshoso.
Tse pedi feela (2)
- 11.2 Phetapheto ya mantswa/e tshekalletseng/hlaahlela/lehokela/Neeletsano √√ (2)
- 11.3 Sethothokisi se bapisa bophelo ba kgale le ba mehleng ena.
Ho se tshwane ha bophelo ba mehleng ena le ba kgale. √√ (2)
- 11.4 Fatsheng lena la meutlwa/molathothokiso wa 12 √ (1)
- 11.5 tlohelo √
Ho potlakisa morethetho/ hore mola o balehe ka potlako. √√ (3)
- 11.6 Lentswe 'tsetselela' le sebedisitswe ho fana ka moelelo wa ho lebella/labalabela ho bona hore letsatsi le hlahlamang, le tla ka dife kapa tsa lona di tla ba jwang. (2)
- 11.7 Keletsithuto (1½)
- 11.8 anastrofi (2)
- 11.9 karaburetso ya pono √ (2)
- [17½]**

POTSO 12

HO THUSANG HO LLA – PM Ramathe

- 12.1 Ho na le bomadimabe kapa bobbe bo hlahileng
Ho na le ya seng a hlokahetse. √√ (2)

- 12.2 E sebedisitswe molathothokisong wa 6. (1)
- 12.3 O ne a le mosa, a le lerato, bohlae ebile a na le boikarabelo. $\sqrt{\sqrt{}}$
Tse pedi feela (2)
- 12.4 Mofuteng ona wa thothokiso ho buuwa ka dillo, lefu kapa bohloko bo tliwang ke lefu. $\sqrt{1/2}$
E le nngwe feela. (1½)
- 12.5 Phetapheto ya sebopeho $\sqrt{}$ (1)
- 12.6 Kgorula $\sqrt{}$ (1)
- 12.7 - Sejura/kgefutsohare, $\sqrt{}$ e hatella mantswe ana: 'ile' le 're siile'/tekatekano ya moelelo $\sqrt{\sqrt{}}$
- Pebolo/pebofatsa, ho fokotsa bohale ba mantswe a itseng.
Ela hloko: E le nngwe feela. (3)
- 12.8 Ho bontsha hore motho eo o ne a sa ntsane a hlokwa haholo mme le hona, ho se motho ya neng a nahana hore a ka timela. $\sqrt{\sqrt{}}$ (2)
- 12.9 Mantswe ana 'ile' le 'siile' a hatella hore ya hlokaletseng ha a sa tla kgutla moo a ileng teng. $\sqrt{\sqrt{}}$ (2)
- 12.10 Sethothokisi se nepile hobane le ha re ka lla, motho eo a ke ke a kgutla. Sethothokisi ha se a nepa hobane ha motho a hloka hahala batho ba utlwa bohloko kaha ba lahlehetswe, kahoo ba a lla. $\sqrt{\sqrt{}}$ (2)

[17½]

KAPA**POTSO YA 13****NGWANA LEHLASWA – KE Ntsane**

- 13.1 O jwalo ka motho/ngwana ya ratwang haholo ke ba habo. $\sqrt{\sqrt{}}$ (2)
- 13.2 Phetapheto ya mantswe e tshekalletseng/hlaahlela/lehokela $\sqrt{}$
Meleng ya 1-2, 3-4, 5-6 $\sqrt{}$ (1½)
- 13.3 Melathothokisong ya 1 $\sqrt{}$ le 14 $\sqrt{}$ (2)
- 13.4 Ka sepheo sa ho matlafatsa moelelo wa lerato la batswadi ngwaneng . $\sqrt{\sqrt{}}$ (2)
- 13.5 13.5.1 Mafosi, e ne e le kgorula/ ngwana ho fela lapeng labo. $\sqrt{\sqrt{}}$ (2)
- 13.5.2 Nnete. O ile a tloha lapeng a ya dula moo a reng ba teng bophelo bo monate/hoteleng. (2)
- 13.6 12 > karaburetso ya tatso/ho latswa $\sqrt{\sqrt{}}$ (2)

- 13.7 Ho matlafatsa/hatella seo ho buuwang ka sona. √√ (2)
- 13.8 Ha o le motswadi o rate ngwana empa o se ke wa mo senya/ bana ba ithute ho iketsetsa ba se shebe maruo a batswadi ba bona feela.√√
(Dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe hloko). (2)

[17½]

KAPA**POTSO YA 14****BO SE BO FIHLILE – TJ Mahapa**

- 14.1 O tsamaya dingaka tse ngata. √√ (2)
- 14.2 Mothofatso √ (1)
- 14.3 Asonense, √ ho boleditswe modumo wa 'e'. √ (2)
- 14.4 Molathothokisong wa 4, ho tlohetswe 'boqheku' (2)
- 14.5 E hlalolang √½ (1½)
- 14.6 Anastrofi, √ sethothokisi se hatella/toboketsa moelelo wa se bolelwang. √√ (3)
- 14.7 Le hlakisa maikutlo a sethothokisi a hore se a qeka/kopa/kgatello kopong e etswang. √√ (2)
- 14.8 Ho hatella/toboketsa seo sethothokisi se se bolelang/ho ngotla mantswa moleng/ho katla morethetho. √√ (2)
- 14.9 Ha nako ya boqheku e fihlile, re amohele. √√ (2)

[17½]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA D: 35
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70